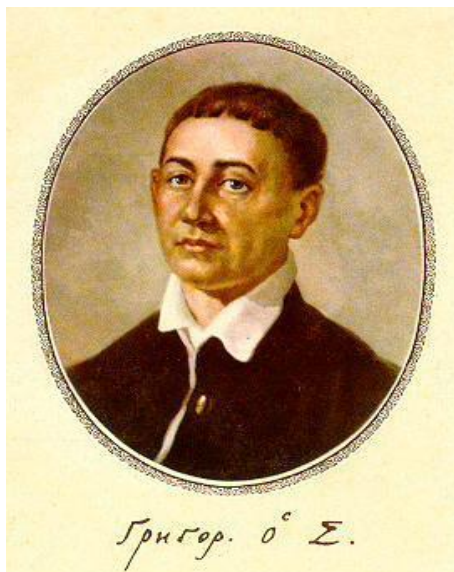

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

7. Навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти Київ 2019, веб-сайт. URL:<https://topuch.com/navchalenij-posibnik-dlya-studentiv-zakladiv-vishoyi-osviti-ki/index10.html>
8. Нічик В. М. Реформаційні й гуманістичні ідеї в братських школах. *Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.)*. Київ: Наукова думка, 1990. С. 134–167.
9. Паласюк Г. Б. Теорія «сродної» праці Григорія Сковороди у контексті стоїчних пошуків щастя людини. Львів, 1999.
10. Попович М. В. Антиномія «простоти істини» у філософії Г. Сковороди. *Філософська думка*. 1982. № 5. С. 55–66.

УДК 37. 091. 4

Валерія Швайка
студентка 2 курсу 1 групи
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – канд. філол. наук, викл.
Павлюк Н. Л.

ПОЕТИКАЛЬНА ПАРАДИГМА ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ Г. СКОВОРОДИ

Постановка проблеми. Пейзажна лірика – жанр, який складно опанувати, лише творчо багатогранний письменник зможе майстерно поєднати мотиви природи, філософії та релігії в одне органічне ціле, що саме і зробив Григорій Савович Сковорода. Глибину поетикальної парадигми пейзажної лірики можна віднайти саме в його творчості, зокрема в поезіях збірки «Сад божественних пісень». Тому, щоб повною мірою розкрити внутрішній світ людини, необхідно розглянути його інтерпретацію в творчості Григорія Сковороди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постать Григорія Савовича Сковороди завжди була фігуральною у багатьох дослідженнях, але

більшість з них пов'язані з релігійним світосприйняттям життя митця. Деякі дослідники звертали увагу на інші аспекти його творчості, зокрема – пейзажну лірику: Г. Токмань «Натурпростір «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди: цінності та діалоги», Н. Ковальчук «Символічний лад українського бароко»; Б. Криса «Григорій Сковорода: випробування мовою», Ю. Барабаш «Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко», а також праці М. Поповича, Л. Ушкалова, Ф. Канака, Т. Кононенко, Є. Гливи, О. Костенко тощо.

Мета статті – дослідити поетикальну парадигму та основні мотиви пейзажної лірики Григорія Савовича Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Багатьох письменників оригінальність пейзажної лірики не залишила байдужою, вона стала музою для більшості з них. У певний період життя Г. Сковороду також підкорив цей жанр, він був одним із першовідкривачів пейзажної лірики. Функціональне навантаження пейзажної лірики полягає не тільки в зображенні краси рідного або чужого краю, не просто в живописних локаціях та краєвидах, а й у тому, що автори через образ природи передають свій душевний стан, переживання, емоції, відтворюють власне світобачення та світосприйняття. Твори Г. Сковороди поетикально і ритмічно пронизані мотивом єднання людського і природнього.

Посилаючись на різні дослідження творчості Г. Сковороди, можна зробити висновок, що поет писав у жанрі філософсько-пейзажної лірики, адже саме через природний світ відображав сутність людей, їхні переваги та недоліки.

Незмінною темою філософської пейзажної лірики є змалювання різних пір року. Г. Сковорода неодноразово звертався до чотирьох циклів року у своїх поезіях, що помітним є у збірці «Сад божественних пісень» (1861 року). Твори письменника несуть у собі як мінорні, так і мажорні мотиви, таким чином, зима співвідноситься зі станом печалі: «Зима люта, ах, пройшла»

(Пісня 3-тя) [3, с. 56], осінь –зі смутком, весна –з пробудженням: «Весна люба, ах, прийшла!» (Пісня 3-тя) [3, с. 56], літо – з радістю життя.

У поезії «Пісня 16» [3, с. 67] можна розгледіти один із провідних мотивів пейзажної лірики поета – радість відтворення людського життя. Перші рядки поезії відразу демонструють прийом антитези, тим самим натякаючи, що у всьому можна розгледіти роздвоєння:

«Вже хмара пройшла. Веселка радісно грає.

Минула нудьга. Світ любо сяє...» (Пісня 16) [3, с.67].

Як бачимо, відбувається протиставлення чогось похмурого – хмари і світлого – веселки. Автор неначе розмежовує життя на до та після. Такий художній засіб дає можливість читачеві замислитись, що стало причиною такої різкої зміни в настрої поезії. Для характеристики внутрішнього стану автор використав саме природні об'єкти, щоб передати емоції ліричного героя.

Умовна середина твору є кульмінацією, тому що внутрішній стан героя неочікувано змінився:

«О світе вабний! Ти мені океан, пучина,

Вихор ти, хмари і тьма, тужлива година...» (Пісня 16) [3, с.67].

Світ, який любо сяяв в перших рядках, перетворився на вихор, хмари, темряву. У цьому можна простежити нестабільність світобачення героя. За допомогою художнього зображення природних явищ читачі можуть відчувати все на собі: як негативні моменти, так і позитивні:

«Проте вже веселка мені яскраво заграла,

Неначе голубка мені мир звіщувала...» (Пісня 16) [3, с.67].

Веселка – це алегоричний символ, через який розкриваються всі світлі почуття: доброта, щастя, краса, життєрадісність, гармонія, молодість, свіжість... Голубка – образ-символ миру, через який реалізується образ весни, тобто життя.

Окрім того, Г. Сковорода в аналізованій пісні не є скупим на слухові та зорові образи природних пейзажів: «хмара пройшла», «веселка грає», «світ

сяє», «шум вітру мирського», «океан, пучина», «берег і кифа» (Пісня 16) [3, с.67]. Провідним чинником поетичного мислення автора в руслі пейзажної лірики, зокрема «Пісні 16», стали його власні спостереження за навколишнім світом та їхній аналіз.

Збірка «Сад божественних пісень» є своєрідною схованкою інтимних роздумів, переживань, почуттів та ідей автора. Г. Сковорода не був опортуністом, тому всі його поезії написані щиро, природньо. Образ саду – центральний в аналізованій збірці загалом у пейзажній ліриці поета.

У збірці «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди бачимо символічне уподібнення душі — саду, квітів і плодів — духовним цінностям [1, с.27].

«Вишніх наук саде святий,
Лист рожевий і цвіт твій красний,
Прийми собі весняний вид!
Се возсія день твій благий!» (Пісня 27) [3, с.79].

Для Григорія Савовича сад був не просто елементом садово-паркового мистецтва, а дійсно святим місцем – душею. Не дарма в цій частині поезії він згадує саме «весняний вид» (Пісня 27) [3, с.79], адже це є пробудженням не лише для саду, але і для нього самого. Автор прагнув до максимальної почуттєвої візуалізації, тому в цій пісні присутня значна кількість окличних речень.

Г. Сковорода обирає саме сад дерев, таким чином демонструючи міцність власних цінностей, які зростають у його душі:

«Возвеселися, о дерев сад,
Більших і менших, які є підряд...» (Пісня 27) [3, с.79].

Поет живиться силою зазначених рослин не зважаючи на те, якими вони є: великими чи малими. Для нього не є принциповим глобалізація та оприлюднення власних цінностей, більш кошовним є збереження їх у власному внутрішньому світі та відповідність моральним законам у навколишньому світі.

Варто зазначити, що парадигма – це система форм, уявлень та цінностей одного поняття, які відображають його видозміну, історичний шлях, заради досягнення ідеального поняття [4, с. 471]. Стосовно парадигми пейзажної лірики Сковороди можна зауважити, що вона полягає у створенні своєрідного паноптикону власних загальнолюдських цінностей. Такі речі не формуються за один рік, а тим більше – за один день. Для генерації такої складної системи внутрішнього світу може знадобитись все життя, яке поет залишив нам у рядках своїх поезій.

Григорій Сковорода не надавав переваги ні простому над складним, ані складному над простим. Головне – щоби дорога (слово) вела до Істини [2, с. 8]. Дорога письменника веде його через «Сад божественних пісень», де він знаходить людські цінності через божественний природній шлях:

«Ти сад напій, цей святий сад,

Течивом вод благочесних...» (Пісня 27) [3, с. 80].

Автор звертається до Бога, щоб Він допоміг йому зростити сад душевних цінностей. Строфи пройняті настроєм мольби, останньої надії на те, що благочесні води допоможуть віднайти той коштовний сенс буття, якого не вистачає. Таким чином, можна простежити метафізичність всіх його природніх образів, адже вони напряду пов'язані з божественним аспектом.

Саме за допомогою епітетів на релігійну тематику у пісні: «апостольських струмків», «саде святий», «день твій благий», «вод благочесних», «пекельний скиптр», «духовний плід» (Пісня 27) [3, с. 79-80] автор змушує читачів замислитись і над власним світобаченням. Кожен написаний рядок пронизаний його ідеалами, що ґрунтуються на двох титанах: Бог і Природа.

Митець увиразнює природу не лише внутрішньо, але і генерує ілюзію співрозмовника, такого собі компасу, що вказує на правильний шлях – шлях до Бога. За допомогою такого алегоричного образу автор намагається вирішити певну апорію людського буття. У «Пісні 28» Григорій Савович спілкується з ліричним героєм на тему його місії, тим самим не забуваючи

урізноманітнювати свою поетикальну палітру біблійними епітетами «версальські» (Пісня 28) [3, с.81]. 283 Версалія (Versailles) – так зветься французького царя едем, тобто рай чи солодкий сад, повний невимовних світських утіх [3, с. 81]:

«Возлети на небеса, у версальські хоч ліса,
Одягни одержу злотну...» (Пісня 28) [3, с. 81].

Образ саду ні на мить не залишає читача у стані спокою, знаходячи втілення у найрізноманітніших інтерпретаціях. Людина ж тут підноситься до земного простору, тим самим транслуючи те, що вона є найвищою серед усіх існуючих істот. Едем – це місце саме для неї, тому Г. Сковорода благає наблизитись їй до блаженного місця, що знаходиться біля Бога. Аналізовані строфи дають читачеві змогу перенестись у стан спокою та наблизитись до інтимних уявлень, що панували в душі автора.

«Стрінеш в злій блаженну долю:

У тюрмі твоїй там світ, в болоті твоїм - цвіт...» (Пісня 28) [3, с. 81].

За допомогою природніх елементів Григорій Савович не лише торкався позитивних струн людської індивідуальності, але й іноді зачіпав те, що багатьом хотілось приховати від оточуючих. Саме про такий негативний відтінок пише Сковорода у своїй поезії: «в болоті твоїм – цвіт» (Пісня 28) [3, с. 81]. У строфі він застосовує антитезу для поглиблення проблеми, яка пронизує всю поезію. За допомогою вдало використаних художніх засобів автору вдалося не змінити настроїв поезії на мінорний, а навпаки, підсилити написані вище позитивні якості.

Григорій Сковорода зміг естетично змалювати пейзажі рідної Батьківщини, майстерно підкресливши всі її невичерпні багатства. Зорові образи безспірно поєднуються зі станом ліричного героя, який втомився від постійного ритму багатолюдного міста. Варто зауважити, що завдяки поетикальній майстерності використання слова автор дав змогу читачам телепортуватися саме на ту локацію, яка згадується у строфах:

«Гей, поля, поля зелені,

Поля, цвітом оздобленні...» (Пісня 13) [3, с. 66].

У цій пісні митець також зробив акцент на слуховому аспекті, тим самим створюючи атмосферу таємничості. Музика, яка прослуховується між строфами поезії, нагадує меланхолійний вальс; такого ефекту допомагають досягнути різнопланові учасники пейзажної композиції: жайворонки, соловей, шум, сопілка... Письменник неначе дозволив нам зазирнути за ширму його особистості – в душу, – та побачити пейзаж, прослухати мелодію, які б неодмінно торкнулися свідомості кожного:

«Музика тут навкруг - у повітрі шум і рух.

Тільки сонце визирає, -

Вівчар вівці виганяє,

На сопілку свою котитьтрелі по гаю...» (Пісня 13) [3, с. 66].

Ліричний герой опинився в рідному селі Григорія Сковороди, де всюди затишно. Природна локація створює ностальгійний настрій. Увесь навколишній світ у поезії сприяє перезавантаженню, що саме і робить ліричний герой:

«Пропадайте, думи трудні

І міста багатолюдні...» (Пісня 13) [3, с. 66].

Не є випадковим те, що автор згадує «міста багатолюдні» (Пісня 13) [3, с. 66], адже причина душевного неспокою героя базувалась саме на цьому. Міста цілком поглинали людей, вони не могли морально збагачувати свій внутрішній світ, коли знаходились там. Вони блокували багато емоцій, тим самим перетворюючи людей на звичайне тіло без моральних цінностей. Лише коли суспільство змогло виринути з глибини цілодобової метушні в яскравий природний світ, то відбувалося переосмислення буття.

Григорію Сковороді вдалося наповнити чашу життя людства певними цінностями завдяки поетикальним елементам – це і метафори: «сонце визирає», «сопілку котить», «зійшла денниця»; і епітети: «поля зелені», «потокі чисті», «береги трависті», «думи трудні», «міста багатолюдні», «хліб

сухий»; і звертання: «Гей, поля», «Ах, долини», «Ах ви, вод потоки чисті!» (Пісня 13) [3, с. 66] тощо.

Висновки. Отже, досліджуючи поетикальну парадигму пейзажної лірики Григорія Сковороди, можна зробити висновок, що автор поєднав у собі не лише релігійного діяча, досконалого поета, але й цінителя людської краси через природню інтерпретацію. Уміло використовуючи релігійні епітети, непередбачувані антитези, незвичайні образи-символи та уособлення, він досягнув найвищого піку майстерності, тим самим демонструючи приклад початківцям-літераторам. Пейзажна лірика Г. Сковороди несе в собі глибокий зміст душевної сутності людини та її цінностей.

Література

1. Ковальчук Н. Символічний лад українського бароко. *Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська академія» : Теорія та історія культури*. Київ, 2001. Т. 19. С. 27-30.
2. Криса Б. Григорій Сковорода : випробування мовою. *Наукові записки УКУ*. 2020. Філологія. Вип. 1. С. 1-12.
3. Сковорода Г. Сад божественних пісень: книга / за ред. Л. Ушкалова. Харків : Майдан, 2011. 1402 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / В. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

УДК:821.161.2+881.1402+82-1

Маламон А.С.,
студентка 2 курсу 1 групи
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – старший викладач
кафедри української та зарубіжної літератур
Горанська Т. В.